

actions on introduction individually focused technologists of training in a higher educational institution.

Key words: *individually focused training; attributes of individually focused training, an individual approach, individually focused technology.*

УДК 159.954 – 340

О.Г. СТАВИЦЬКА, Ю.Ю. ШИМАНСЬКА

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО

Резюме. У статті розглядаються особливості взаємодії слідчого із суб'єктом розслідування правових справ. Аналізуються умови складності виникнення можливих непередбачуваних ситуацій та характеризується значимість володіння слідчим психологічними знаннями про взаємодію учасників цього процесу, вказується на необхідність формування навичок використання засобів та способів психологічного впливу на особистість.

Ключові слова: *психологічний вплив, стратегії, методи психологічного впливу, навіювання, переконання.*

Постановка проблеми. Сучасні соціальні перетворення та поява принципово нових видів злочинів розкрили недостатню ефективність класичних методів психологічного впливу та кордонів їхнього допустимого застосування. Крім того, соціальна значимість протиправної поведінки особистості, різна міра заподіяної шкоди суттєво змінює і ступінь застосування психологічного впливу на представників процесу, що потребує більш ґрунтовного вивчення даного питання.

В.Н. Куликов, вважає, що психологічний вплив – це «проникнення» певної індивідуальності у психіку іншої. Ціль і результат цього процесу, на наш погляд, – це перемини особистісних чи групових переконань, відносин, мотивів. В наявних умовах спостерігається маніпулювання свідомістю суспільства у вузько вигідних цілях. Способом саме такого маніпулювання і є психологічний вплив [4].

На нашу ж думку, психологічний вплив – це вплив певного індивіда (групи) на протилежного індивіда (групу), який позначається мотивом, і має за мету трансформувати або зміцнити думки, погляди, ставлення й інші психологічні явища щодо предмету впливу. Психологічна ж взаємодія аналізується як поєднання двох дій впливу. Коли суб'єкти не мають перед собою мети впливу і не вимагають спеціальних потуг для їхнього досягнення, то психологічний вплив може бути не лише довільними, але ненавмисними.

Мета статті полягає в теоретичному дослідженні особливостей застосування слідчими методів психологічного впливу.

Виклад основного матеріалу. Значним методологічним принципом дослідження психологічного впливу і взаємовпливу є системний підхід до цих процесів. Психологічний вплив – це системне явище, частини якого функціонують тільки у взаємозв'язку і не мають роздільного значення. Ще більш проблематичною постає цей системний процес як форма психологічного взаємовпливу. Він утворюється із двох об'єднаних актів психологічного впливу і виступає як зв'язок циклів, що чергуються.

Психологічний вплив – це системний процес, адже він є елементом більш складних системних дій. Акт психологічного впливу – цілісне та системне явище, що приєднується в процес взаємовпливу у структурі «суб'єкт-об'єктних та міжособистісних» відносин. Отже, простий акт психологічного впливу існує «відкритим» для чужого впливу складніших системних процесів взаємовпливу членів різних соціальних груп.

Психологічний вплив – це системний гетерогенний процес, елементами його можуть бути як два індивіди, так і дві групи. Саме вони та взаємозв'язки, які виникають між ними, і утворюють цілісну систему. Однак ці індивіди (групи) займають у системі взаємовпливу різні положення, в той же час знаходячись у нерівних відносинах між собою. Той, хто здійснює вплив – суб'єкт психологічного впливу, а на кого зосереджений психологічний вплив, називають об'єктом. У той же час, об'єкт психологічного впливу активно приймає участь у цьому процесі, а тому фактично він є і суб'єктом.

Визнання психологічного впливу єдиним системним процесом не суперечить виділенню для досліджування його структурних елементів. Навпаки, структурний аналіз як цілісної системи, психологічного впливу, пропонує розбирати зміст цієї системи, дозволяє виокремлення структурних компонентів і взаємовідносин між ними. Не один компонент системи не може бути цілком зрозумілим без співвідношення з іншими її компонентами.

Одним із складників вивчення проблеми психологічного впливу є його структурний аналіз. Суть впливу, по-перше, приділяє цьому процесу певне спрямування і тим самим розкриває характер реакції об'єкта щодо впливу. Які думки (погляди), установки, і відносини будуть створюватися у об'єкта психологічного впливу, такі вчинки і дії він буде реалізувати – усе це визначається не індивідуальністю суб'єкта впливу самою по собі, а саме змістом впливу. По-друге, природа і зміст та форма психологічного впливу відбивається і на його силу.

Справжнього пізнання психологічного впливу і взаємовпливу можна добитися, тільки дотримуючись принципу соціально-психологічного детермінізму; їх варто розглядати як такі, що зумовлені не лише рисами суб'єкта і об'єкта впливу, але й тими різними впливами, яким учасники цього процесу піддаються зі сторони свого суспільного оточення. Це може бути, як мікросередовище, так і макросередовище.

Методи впливу варто досліджувати й у зв'язку з певними правилами, які розуміються як норми поведінки, зразки. Норми мають умовний соціальний і залежать від визначеного історичного періоду, ступеня

розвитку економіки та культури, політичної і правової організації суспільства [5, с. 212-223].

Очевидно, що наслідок впливу своєрідним чином буде залежати від визначених способів і стратегій. Сьогодні провідні психологи пропонують декілька класифікацій стратегій впливу на людину, провідними критеріями в яких є ставлення до партнера по комунікації як до суб'єкта або як до об'єкта. В.О. Артем'єв у власних дослідженнях професійної підготовки працівників МВС, посилається на Г.А.Ковальова, який запропонував власну типологію першорядних стратегій психологічного впливу. Він вважав, що у реальному житті існують три основних стратегії – «маніпулятивна», «імперативна», «розвиваюча» [1].

1. Імперативна. Дана стратегія розглядає психіку як пасивного предмета щодо впливу зовнішніх умов та результат взаємодій. Використання імперативних методів впливу часто призводить до зовнішнього короткочасного підкорення із сторони об'єкта впливу і не дотикається глибинних конструкцій його психічної організації. Така стратегія найбільш плідна в екстремальних ситуаціях.

2. Маніпулятивна стратегія опирається на оцінки про рухливість та вибірковість психічного відображення зовнішніх впливів, у якому суб'єкт особисто здійснює рушійний вплив на інформацію, що поступає зовні.

3. Розвиваюча стратегія ґрунтується на тому, що психіка людини виступає як відкрита система, що знаходиться у постійному зв'язку з умовами існування та має внутрішні і зовнішні методи регулювання. «Розвиваюча стратегія забезпечує актуалізацію здібностей особистого саморозвитку кожної із взаємодіючих систем. Це дозволяє, двом системам протягом діалогу створити спільний простір, у якому подія впливу (у традиційному «суб'єкт-об'єктному» змісті) проходить існувати, а формується просторово-часове поєднання цих систем».

На основі типології Г.А. Ковальова, конструктивно обґрунтовує свої думки й Є.Л. Доценко, який пропонує особисту шкалу ступенів установок на взаємодію визначати від об'єктивного полюсу до загального. Автор виокремлює п'ять рівнів пристосувань на взаємодію у міжособистісних відносинах: домінування, керування, суперництво, партнерство і співдружність [2].

1. Домінування визначається формуванням ставлення до партнерів по спілкуванню як до способу досягнення особистих цілей, ігнорування їхніх прихильностей та намірів.

2. Маніпулювання – це прихована видимість впливу, яка використовується для досягнення одностороннього корисливого впливу.

3. Суперництво. Партнер по взаємодії уявляється небезпечним та некерованим, силу якого необхідно враховувати.

4. Партнерство базується на формуванні відношення до партнера по контакту як до рівного, думку якого варто враховувати.

5. Співдружність. На цьому рівні взаємодії формується позитивне ставлення до партнера як до самоцінності. Виявляються бажання до сумісної діяльності, об'єднання зусиль для успіху близьких або співпадаючих цілей.

З метою забезпечення благополучного розвитку соціальних відносин суспільство легалізує певні вимоги, дотримання яких є обов'язковим і розкриває собою необхідну умову забезпечення громадського порядку і законності в країні. Примусово-правові міри у регулюванні справедливих відносин належать скоріше не до окремих міжособистісних відносин, а до відносин часткової особи у групі чи окремих груп.

У юридичній літературі є спроби розгляду поняття психологічного впливу і визначення його ролі в судово-слідчій діяльності. Зокрема, вказується на певну залежність між процесом впливу і середовищем його здійснення.

Практична діяльність співробітників правоохоронних служб, переважно завжди, вимагає психологічного тиску на людей, адже йдеться про розкриття чи слідства злочинів, про затримання злочинця, про здійснення інших заходів щодо забезпечення правопорядку тощо. А тому, необхідно не тільки допомагати відновлювати факти, але і домагатися істинності показань.

Різноманітність форм опису методів і форм впливу та розбіжний рівень їхнього виявлення створює надзвичайну складність як під час навчання фахівців у межах усього спектру цієї різноманітності, так і у виборі їх для використання у практичній діяльності. Під психологічними методами впливу на особистість у правоохоронній діяльності розуміють прийоми впливу на психіку правопорушника, потерпілого чи очевидця з метою спонукання їх до давання показань із приводу обставин правопорушення [4, с. 79].

Питання про систематизацію методів психологічного впливу, які застосовуються у правоохоронній діяльності, на даному етапі ще не достатньо розкриті, хоча активно розглядається.

Деякі автори рекомендують до застосування у професійній діяльності чергові методи: переконання, передача інформації, постановка та видозміну розумових завдань, навіювання [1].

Метод надання інформації – планомірне передавання повідомлень про факти, події з метою отримання іншою людиною знань та реалізація допитливості індивіда.

Зворотною стороною методу передавання даних є її приховування.

При використанні цього методу впливу необхідно враховувати такі фактори:

- умови передавання інформації, які зобов'язані забезпечувати концентрацію уваги особистості реально на цій інформації;

- способи передавання даних. Для цього можуть бути використані як усна мова так і письмова; різні документи, рисунки, схеми, графіки тощо;

- спосіб передавання інформації. Відомо, що форма передачі інформації по-різному активує розумову функцію, тому й використовується для індивідуального впливу на людину.

- певний порядок, швидкість та послідовність надання даних.

Метод передачі інформації тісно взаємодіє з методом переконання. Необхідність взаємодоповнення цих методів завжди виникає у ситуаціях, коли після надання інформації індивіду впливу в нього наступає стан сумніву, розгублення.

Під переконанням розуміють, з одного боку, різносторонній вплив на особистість з метою формування у неї поодиноких якостей та викорінення інших, з іншого – спонукання до певної практики.

Вплив здійснюється не тільки за допомогою подання позитивної інформації але й у вигляді питання – інтелектуального завдання. Тоді йдеться про застосування даного методу психологічного впливу, як постановка та варіювання інтелектуальних завдань. Вплив здійснюється: 1) засобами дефініції завдання (питання); 2) спрямованістю інтелектуальних процесів у наслідок визначення та ставлення питання; 3) здійсненням допомоги у вирішенні конкретного розумового завдання. Цей метод використовується при викритті помилкових показань [5, 50].

До теперішнього часу суперечним питанням у юридичній психології та інших науках є питання про можливість застосування протягом розслідування методу навіювання. Щоб здійснити навіювання «необхідно помістити» особу в особливий фоновий стан, у якому б вона була несприйнятливою до всього, крім слів того, хто навіює. Також вказується на те, що ці методи найбільш прийнятні і діяльні у практиці розслідування злочинів.

Метод рефлексії – особистий самоаналіз, думки людини про особисту поведінку та душевний стан. Метод прикладу має на меті активізації думок, бажань об'єкта впливу перетворитися та стати в чомусь таким, як його «опонент» тобто слідчий.

Метод психологічних «пасток». У психологічній та юридичній літературі донині з'являються неоднозначні висловлювання щодо допустимості й законності такого роду прийомів, але багато авторів припускають їхнє застосування можливим та доцільним. Л.И. Полтавцев допускає, що цей метод полягає в постановці до підозрюваного, свідка чи потерпілого контрольних запитань [4]. А також підтверджує, що використання цих методів базується на частковому чи помилковому уявленні обвинувачуваного про докази, що є в слідчого, і про плани останнього. Однак тут об'єкт зацікавленості після проведення з ним роз'яснювальної діяльності свідомо, без емоційного натиску з боку робітників МВС виконує запропоноване. І лише зовнішні обставини примушують його коритися. Найважливішою домовленістю застосування методу примушення є зовнішня домовленість. Тоді вона буде шукати порятунку з цієї ситуації, і тільки тоді примус спрацює в потрібному для слідчого напрямку.

У роботі правоохоронних органів основними прийомами психологічного примусу є заборона, категорична вимога, попередження і погрози [3]. Заборона допускає гальмуючий вплив на суб'єкт у вигляді заперечення імпульсивних дій та забороненої поведінки. Категорична вимога полягає у силі розпорядження та може бути ефективною тільки у випадку, коли правоохоронець має певний авторитет в об'єкта впливу. Суть попередження полягає у тому, що слідчий створює у об'єкта впливу тривогу та на її основі – бажання не допустити негативним для об'єкта впливу результатам. Застосування погрози призводить об'єкт впливу до стану настороженого переживання, що породжує почуття побоювання.

В.О. Артем'єв зазначає, що у визначенні методів впливу В.Ю. Шепітько зосереджується на їх класифікації у роботі слідчого за такими засадами: за цільовим напрямом (вплив, пов'язаний з діагностикою психологічного стану усякого учасника процесу; вплив, що сприяє активізації дій часткових учасників кримінального судочинства; вплив, що передбачає зміну діяльності і позиції суб'єкта спілкування; вплив, що має на меті одержання інформації; вплив, якому притаманна виховна спрямованість); за засобом здійснення (вербальний або невербальний); за інтенсивністю (насиченість емоціями, тривалість тощо); за складністю (психологічно слабкий або, навпаки, вплив, що має сильну фіксацію); за інформаційно-пізнавальним покликанням (збуджуючий, стимулюючий, коригований) [1].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. На наш погляд, розглянутий підхід до систематизації та класифікації методів психологічного впливу не завжди відповідає дійсності та не відображає всього розмаїття наявних прийомів та засобів впливу. Таким чином, проведений розгляд показує, що одним із головних завдань сучасної юридичної психології стає все більш ретельне систематизування існуючих методів психологічного впливу та запровадження їх у діяльність правоохоронних органів України.

Список використаних джерел:

1. Артем'єв В.О. Психологія страху і її роль в професійній діяльності працівників МВС: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 12.00.02 / Володимир Олександрович Артем'єв – Х., 2003. – 21 с.
2. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е.Л. Доценко – М.: ООО «ЧеРо», Изд-во МГУ, 2000. – 342 с.
3. Морозов А.В. Психология влияния / А.В. Морозов – СПб.: Питер, 2001. – 512 с.
4. Полтавцева Л.И. Психология в криминалистике: существенные “мелочи” межличностного общения / Л.И.Полтавцева // Закон и право. – 2003. - № 2. - С. 38-41.
5. Чалдини Р. Психология влияния / Р. Чалдини – СПб.: Питер, 2000. – 272 с.

Резюме. В статье автора рассматриваются современные научные вопросы использования методов психологического воздействия в профессиональной практике следователя. Было определено, что

взаимодействие следователя с субъектом расследования правовых дел представляет собой очень сложное организационно-психологическое явление. Учитывая условия этой сложности, эффективность решения конкретной следователя задачи зависит от результативного овладения психологическими знаниями о взаимодействии участников этого процесса, так и от получения навыков использования мер и способов психологического воздействия при совместной работе участников общения.

Ключевые слова: психологическое воздействие, стратегии, методы психологического воздействия, внушение.

Summary. *In view of current research using methods of psychological influence professional practice investigator determined that the investigator interaction with the subject of the investigation of legal cases is a very complex organizational and psychological phenomenon. In view of the provisions of this complexity, efficiency solution specific investigative task depends on effective mastery as psychological knowledge about the interaction of stakeholders and the establishment of measures use the skills and methods of psychological influence in working together to dialogue participants.*

Key words: psychological impact, strategies, methods of psychological influence, suggestion.

УДК: 159.92:37.03

І.А. СТЕПАНЧУК, С.А. ЛИТВИНЕНКО

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Резюме. *У статті проаналізовано психологічні особливості розвитку смислової сфери особистості в юнацькому віці. Результатом психологічного вивчення смислової сфери є розробка теоретичних конструктів категорій "цінності", "сенси", "ціннісні орієнтації", "смисложиттєві орієнтації", що відображають психологічну реальність, яка надає життю людини певної спрямованості і структурованості.*

Ключові слова: смислова сфера, особистісний смисл, цінності, ціннісні орієнтації, юнацький вік.

Постановка проблеми. В останні десятиліття зросла увага науковців до категорії смислу та процесів смислоутворення (М. Й. Боришевський, Б. С. Братусь, Т. М. Буякас, А. М. Лазарук, Д. О. Леонтєв, О. М. Леонтєв, Т. М. Титаренко та ін.). Викликає значний інтерес, як в теоретичному, так і в практичному аспекті вивчення смислової сфери юнаків. Включення на етапі юності у різні види діяльності (трудова, навчальна, комунікативна), розширення сфери самосвідомості, оволодіння психологічними знаннями, накопичення життєвого досвіду, формування ієрархічної системи ціннісних орієнтацій є сприятливими факторами становлення адекватної ідентичності та професійного самовизначення, формування цілісної, гармонійної та творчої особистості. Розкриття закономірностей в динаміці та детермінації смислової сфери в юності ускладнюється переплетенням процесів соціалізації-індивідуалізації особистості, оскільки саме на цьому етапі, крім пошуків власного Я, відбувається вибір майбутньої професії та інші найважливіші життєві вибори.

Метою статті виступив теоретичний аналіз психологічних особливостей розвитку смислової сфери особистості в юнацькому віці.

Результати дослідження. До дослідження смислової сфери в різний час зверталися відомі вітчизняні та зарубіжні психологи: С.Л.Рубінштейн, О.М.Леонтєв, А.В.Петровський, Д.О.Леонтєв, Н.І.Непомняца, В.Франкл, М.Рокич, К.Роджерс та ін. Незважаючи на відмінності в теоретичних і методологічних підходах, всі дослідники сходяться на думці про те, що смислова сфера відіграє найважливішу роль у регуляції поведінки й діяльності юнаків. Результатом психологічного вивчення смислової сфери є розробка теоретичних конструктів категорій "цінності", "сенси", "ціннісні орієнтації", "спрямованість особистості", "смисложиттєві орієнтації" і ін., що відображають психологічну реальність, яка надає життю людини певної спрямованості і структурованості, а також створення методичного інструментарію для дослідження цієї реальності.

Принципово нове розуміння категорії смислу було здійснено у працях Л.С.Виготського і О.М.Леонтєва. Істотним моментом тут є той факт, що проблема смислу розкривається у контексті життя і діяльності суб'єкта, його реальної взаємодії з навколишнім світом, а не тільки явищ, що належать його свідомості. Так, О.М.Леонтєв вказує, що смисл створюється у результаті віддзеркалення суб'єктом відносин, існуючих між ним і метою, на яку направлені його дії, як на свій безпосередній результат (мета). Саме відношення мотиву до мети і породжує особистісний смисл [8].

Згідно уявлень Ф.Є.Василюка [7], смисл є продуктом мотиваційно-ціннісної системи особистості, при цьому система цінностей виступає як «психологічний орган» вимірювання і зіставлення міри значущості мотивів, співвідношення індивідуальних устремлень і «надіндивідуальної сутності» особистості. Як бачимо, автори акцентують увагу на тому, що підставою для оцінок суб'єктом навколишньої дійсності й породженням смислу виступають ціннісні орієнтації суб'єкта. У цілому, можна сказати, що смисл є вираз відношення суб'єкта до явищ об'єктивної дійсності й змін навколишнього світу, власної діяльності і вчинків інших, результатів творчості й краси навколишнього світу.

Як відомо, система ціннісних орієнтацій особистості формується у процесі особистісного становлення, де важлива роль належить особливостям соціальних відносин. Так, на думку Б.Г.Ананьєва, статус, ролі і